

İqlim dəyişikliyinə ortaya çıxardığı əsas problemlərdən olan səhralaşma hazırkı dövrdə planetin böyük ərazilərini əhatə etməkdədir. Təbii ki, dünyanın bir parçası olan Azərbaycanda da bu problem mövcuddur və hətta son zamanlarda genişlənməkdə davam edir.

Mütəxəssislər qeyd edirlər ki, yeni meşə sahələrinin salınması, ağacların mümkün qədər yaşayış məntəqələrinə yaxın yerlərdə əkilməsi, qırılmış meşələrin bərpası ilə səhralaşmanın qarşısını müəyyən qədər almaq olar. Amma iqlim dəyişikliyi nəticəsində yaranan quraqlıq qarşısını almaq proses hesab edilir. Son 10-12 ildə Azərbaycanda müşahidə olunan quraqlıq kənd təsərrüfatına, ətraf mühitə böyük ziyan vurur.

Yer kürəsində 3,6 milyard hektar sahə səhralaşmaya məruz qalıb

İqlim dəyişiklikləri fonunda planetimizdə gedən dəyişiklikləri nəzərə alaraq BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 1994-cü ildə "Ümumdünya Quraqlıq və Səhralaşma ilə Mübarizə Günü" təsis olunub. Elə həmin ildə 170 dövlətin imzaladığı səhralaşma ilə mübarizə haqqında Konvensiya qəbul edilib. Azərbaycan bu konvensiyaya 1998-ci ildə qoşulub. Konvensiyada dövlətlərə səhralaşma ilə mübarizədə beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlığın zəruriliyi qeyd edilir, o cümlədən bu barədə maarifləndirmənin artırılması təklif olunur.

Quru iqlim şəraitində yerləşən Azərbaycan üçün də səhralaşma problemi aktualdır. Səhralaşma torpağın və bitki örtüyünün deqradasiyası, onların bioloji və iqtisadi məhsuldarlığının azalması və ya tamamilə itirilməsi deməkdir. Səhralaşma zamanı məhsuldarlıq fəlakətli dərəcədə aşağı düşür, mal-qara tələf olur, su mənbələri quruyur, torpaqlar şoranlaşır. BMT ekspertləri səhralaşma prosesini və onun yayılmasını ekoloji vəziyyətin pisləşməsi kimi qiymətləndirir və qeyd edirlər ki, bu proses nəticəsində yarımquraq ərazilərin məhsuldarlığı səhra səviyyəsinə kimi enir. Hazırda səhralaşmanın arealı çox sürətlə genişlənir: bir deqradasiya 20 ha münbit torpaq sahəsi səhraya çevrilir, il ərzində bu rəqəm 6 milyon hektara çatır. Yer kürəsində 3,6 milyard hektar sahə səhralaşmaya məruz qalıb. Səhralaşma əsasən dünyanın 110 ölkəsində mövcuddur. Qeyd edək ki, quraqlıq da səhralaşma prosesində mühüm rol oynayır.

Azərbaycan səhralaşma üçün yüksək risk daşıyan ərazilərdədir

AMEA-nın akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun Landsaftşünaslıq və landsaft planlaşdırılması şöbəsinin müdiri, dosent Mirnuh İsmayılov qəzetimizə açıqlamasında bildirib ki, dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da səhralaşma ciddi problemlərdən biri olaraq qalır. Onun sözlərinə görə, bu problem keçən əsrin 70-80-ci illərindən başlayaraq özünü qabarıq şəkildə göstərməyə başlayıb. Bundan sonra bir sıra beynəlxalq tədbirlərdə bu məsələ müzakirə olunub, lakin hazırda problem davam edir.

Səhralaşma ən çox arid, yarımarid, yəni quru və yarımquraq ərazilər üçün səciyyəvi haldır. Azərbaycanda da təxminən 60 faiz ərazi arid, yarımarid landsaftlardır. Belə landsaftlarda səhralaşma daha intensiv gedir, insanın plansız, düşünülməmiş şəkildə həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində daha çox müşahidə edilir.

Mirnuh İsmayılov qeyd edir ki, səhralaşmanın fəsadları sırasında həm təbii, həm də insan fəaliyyəti ilə bağlı olan səbəblər daxildir. Təbii səbəblərə iqlim şəraiti, süxurlar, relyeflə bağlı proseslər aiddir. Azərbaycanda əlavə olaraq Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsi və qalxması da buna aiddir. Antropogen amillər isə say etibarilə həddən artıq çoxdur. Səhralaşma səbəbləri sırasında təqribən 20 faiz təbii amil, 80 faiz isə antropogen amillər yer alır. Səhralaşmanın yaranmasında əsas amil respublikamızda da əsasən antropogendir. Bu, torpağın, landsaftın, geosistemin, geokompleksin öz məhsuldarlığını itirməsi, biomüxtəlifliyin, bitki örtüyünün azalması, üzvi aləmin məhv olması ilə nəticələnir. Cüzi miqdarda üzvi aləm qalır və bu ərazilər səhralaşma kimi qəbul edilir. Bəzən səhralaşma yüksək dağlıq ərazilərə qədər qalxa bilər. Məsələn, son zamanlar dağ otlaqlarında aparılan intensiv otarma bəzi sahələrin çıpaqlaşmasına, eroziyaya məruz qalmasına, bulaqların qurumasına səbəb olur. Bunlar da səhralaşma əlamətidir. Azərbaycan səhralaşma üçün yüksək risk daşıyan ərazilərdədir.

Səhralaşma riski yüksək olan regionlarımız

İstənilən antropogen təsir təbiətdə müəyyən dəyişməyə səbəb olur. Bəzən bu dəyişiklik müsbət, bəzən də mənfi tendensiyalı olur. Məsələn, meşə zolaqlarının salınması, bu sahələrin genişləndirilməsi, parkların salınması, suvarma tədbirlərinin həyata keçirilməsi müsbət tendensiyadır. Hər il dövlət tərəfindən səhralaşmaya qarşı mübarizə ilə bağlı milyonlarla manat pul xərclənir.

"Yer"imiz quruyur

İqlim dəyişikliyinə yaratdığı global səhralaşma problemi Azərbaycandan yan keçmir

rilməsi, parkların salınması, suvarma tədbirlərinin həyata keçirilməsi müsbət tendensiyadır. Hər il dövlət tərəfindən səhralaşmaya qarşı mübarizə ilə bağlı milyonlarla manat pul xərclənir.

Alim səhralaşma riski yüksək olan regionlarımız haqqında da danışaraq deyir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisi, Kür-Araz ovalığı, Ceyrançöl-Acınohur, Qobustan və Abşeron ərazisi yüksək səhralaşma zonalarıdır. Son zamanlar Xəzər dənizinin səviyyəsinin enməsi ilə əlaqədar iqlimdə kontinentallıq artıb, səhralaşmış landsaftlar daha da genişləyib. Səhralaşma riski cənub-şərqi Şirvanda, Salyan düzündə, Samur-Dəvəçi ovalığında daha çox yayılıb. Böyük Qafqazın cənub yamacı, Cənub dağlarının cənub tərəfi istisna olmaqla, Azərbaycanın alçaq dağlıq və düzənlik rayonlarında səhralaşma riskləri olduqca yüksəkdir. Səhralaşmaya qarşı mübarizə tədbirləri sırasında ilk növbədə meşəsalma tədbirləri genişləndirilməlidir. Azərbaycan ərazisinin 11-12 faizi meşə ilə örtülüdür. Ölkəmiz yaxın gələcəkdə meşə sahəsinin 16-17 faizə qaldırılması haqqında öhdəlik götürüb, amma bu göstərici 30 faiz həcmində olarsa, səhralaşmaya qarşı mübarizə daha uğurlu aparıla bilər. Səhralaşmaya qarşı digər tədbirlərdən biri yeraltı suların bəzi regionlarda doğru tənzimlənməsidir. Bəzi regionlarda yeraltı suların səviyyəsi kəskin şəkildə aşağı düşür, bu, səhralaşma əlamətidir. Məsələn, Goran düzündə, Cəlilabad, Biləsuvar, Qanıx-Əyriçay vadisində yerləşən rayonlarda bu problemi müşahidə etmək mümkündür. Həmin ərazilərdə ağaclar quruyur, bitki örtüyü məhv olur və bu proses sürətlənir.

Akademik deyir ki, son dövrlərdə iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı quraqlıq səhralaşma riskini artıran amillər sırasındadır. Onun sözlərinə görə, quraqlıqların baş vermə intensivliyi artıb. Həddən artıq quraqlıq və rütubətli illər olur ki, bu da iqlim dəyişmələrinin nəticəsidir. Bəzən fəsilələr üzrə də bunu müşahidə edirik. Məsələn, hansı fəsilədə yağıntı olmalıdırsa, onda quraqlıq daha çox olur. Quraqlıqların həm zaman, həm də məkan strukturunda müəyyən dəyişmələr var.

Cənub dağlarının şimal-qərb, şimal tərəflərində, Böyük Qafqazın cənub-şərq yamacında, Kiçik Qafqazın alçaq dağlıq şimal-şərq yamacı zonasında quraqlıqların intensivləşməsi tendensiyası müşahidə olunur. Bəzi regionlarda isə yağıntının çox düşməsi də səhralaşma üçün müəyyən imkan yaradır. Yəni sel, sürüşmə hadisələri intensivləşir, təbii landsaft əvvəlki strukturunu pozur və bitki örtüyü, biomüxtəliflik tədricən sıradan çıxır.

Ölkəmizin su resursları azalıb

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəis müavini Rafiq Verdiyev qəzetimizə açıqlamasında deyib ki, iqlim dəyişmələri son 30 ildə özünü ciddi şəkildə göstərir. Hazırda dünyada həllini gözləyən başlıca ekoloji problemlərdən biri də səhralaşmadır. Quru iqlimə malik Azərbaycan üçün də səhralaşma problemi son dərəcə aktualdır. Bəzi hesablamalara görə, əgər operativ tədbirlər görülməzsə, ölkəmizdə səhralaşma prosesi sürətlənə bilər.

Onun sözlərinə görə, havanın temperaturunun 1,4 dərəcəyədək artması, buxarlanmanın artması nəticəsində su resurslarımız 10-15 faiz azalıb. Suyun bu qədər azalması həm ölkə sularının 70 faizini özündə cəmləşdirən Kür, Araz, Qanıx, həm də yerli çaylarda müşahidə edilir. Nəticə etibarilə su resurslarımız ötən əsrin 90-cı illərində 30 milyard kubmetr idisə,

indi 24-25 milyard kubmetrə düşüb. Bunun da üçdəikisi transsərhəd çaylarla ölkəmizə daxil olur.

Rafiq Verdiyev bildirir ki, havaların quraqlı keçməsi son 4-5 ildə yağıntının daha da azaldığını, temperaturun isə yüksəldiyini göstərir. Quraqlıq isə səhralaşma üçün böyük imkan yaradır. Azərbaycanda böyük ərazilər səhralaşmaya meyillidir. Burada iqlim dəyişiklikləri ilə yanaşı, insan amili də rol oynayır. Meliorasiya tələblərinə tam əməl edilməməsi, torpaq eroziyasının genişlənməsi, quraqlıq, iqlim dəyişiklikləri səhralaşmanı sürətləndirib və ekosistemə ciddi təsir göstərmişdir. Qlobal istiləşmə, eyni zamanda ekstensiv kənd təsərrüfatı fəaliyyəti, heyvandarlığın köçəri və yarım köçəri üsullarından istifadə, həddindən artıq otarılma, qeyri-rasional suvarma, müasir kənd təsərrüfatı texnologiyasının zəif tətbiqi eroziya proseslərinə, təkrar şoranlaşmaya və torpaq deqradasiyasına səbəb olur. Aparılan qiymətləndirmələrə görə, ölkəmizdə aşınan torpaqların ümumi sahəsi 3,7 milyon hektardır. Səhralaşmaya qarşı mübarizə tədbirləri çərçivəsində son bir ildə bir milyondan çox ağac əkilib, yaşıllaşdırma tədbirləri görülüb.

O, deyir ki, bu gün cəmiyyətdə vacib ekoloji problemin qarşısının alınmasına, su çatışmazlığına məruz qalan ərazilərdə fəaliyyətlərin gücləndirilməsinə diqqət yönəltməli və ilk növbədə suvarma sistemlərinin qənaətcil əsasda qurulmasına, səhralaşmaya məruz qalan və bu təhlükədə olan ərazilərə suvarma suyunun çatdırılmasına nail olmalıyıq.

Qarabağdakı düzən ərazilərdə səhralaşmaya meyillilik var

Rafiq Verdiyev işğaldan azad edilmiş Qarabağın vəziyyətindən də söz açıb. O, qeyd edir ki, Ermənistan tərəfindən işğal zamanı Qarabağda meşələrin qırılması, eyni zamanda aşağı ərazilərə suyun verilməməsi düzən hissələrdə su çatışmazlığı ilə bağlı quraqlıq yaradıb, səhralaşmaya meyilliliyi artırıb.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə su tutumu 560 milyon kubmetr olan Sərsəng su anbarının suyunun qəsdən yay mövsümündə qarşısının kəsilməsi 100 min hektardan artıq əkin sahəsinin suvarılmasında ciddi problemlər yaradıb ki, bu da Aşağı Qarabağ bölgəsində torpaqların eroziyasına və səhralaşmaya səbəb olub. Bu ərazilərə nəzarət imkanının olmaması beynəlxalq konvensiyalar üzrə götürülən öhdəliklərin yerinə yetirilməsində çətinliklər yaradıb. Amma Qarabağın işğaldan azad edilməsi hazırda bu ərazilərin monitorinqinə və ekosistemin bərpasına başlamağa imkan yaradıb. Bon Çağırışı üzrə 2030-cu ilədək 170 min hektar deqradasiyaya məruz qalmış torpaqların bərpası yönündə tədbirlər işğaldan azad olunmuş ərazilərimizdə də davam etdirilir.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, səhralaşma prosesinin qarşısının alınması üçün ayrı-ayrı dövlətlər səviyyəsində tədbirlər görülsə də, problem qalmaqda davam edir. Burada iqlim dəyişiklikləri rol oynasa da, ən çox təsirin insan amili olduğu göz qabağındadır.

Su çatışmazlığı isə bu məsələni dərinləşdirən əsas səbəblərdəndir. Ona görə insanlar suya qənaət etməli, ondan hər istifadə zamanı susuzluqdan əziyyət çəkən insanları düşünməli, planetimizin gələcəyinin bizim əlimizdə olduğunu hər bir şəxs dərk etməli və bunun üçün məsuliyyət daşımalıdır.

*Əsmər QARDAŞXANOVA,
"Azərbaycan"*